

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра кримінального права

Ю. Ю. КОЛОМІЄЦЬ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Конспект лекцій

ЮРИНКОН ІНТЕР
Київ-2024

УДК 343.3.03/.04(477)(076.6)
К64

Рецензенти:

Стрельцов Є. Л., завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України;

Ободовський О. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Ковальський В. С., доктор юридичних наук, професор, директор видавничої організації «Юрінком Прес»

Коломієць Ю. Ю.

К64 Кримінально-правова політика України: конспект лекцій. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 212 с.

ISBN 978-966-667-860-0

Конспект лекцій «Кримінально-правова політика України» розрахований на студентів, аспірантів, науковців, працівників правоохоронних органів, суддів та усіх інших осіб, хто цікавиться кримінальним правом. Конспект допоможе: сформувати систему знань, без якої правотворча та правозастосовна діяльність в сфері кримінального права стають малоефективними; усвідомити сучасні теоретичні та практичні проблеми адаптації чинного кримінального законодавства України до потреб демократичного суспільства; розставити пріоритети вітчизняної кримінально-правової політики відповідно до європейських стандартів, що забезпечують гармонійний розвиток людини, суспільства та держави.

УДК 343.3.03/.04(477)(076.6)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого Forest Stewardship Council®

ISBN 978-966-667-860-0

© Коломієць Ю. Ю. , 2024

© Юрінком Інтер, 2024

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	4
ТЕМА 1. Поняття та основні характеристики кримінальної політики.....	5
ТЕМА 2. Ідеологія кримінально-правової політики	10
ТЕМА 3. Основні напрями розвитку кримінально-правової політики, кримінально-правової науки та кримінально-правової доктрини	15
ТЕМА 4. Правотворча кримінально-правова політика.....	22
ТЕМА 5. Основні напрями і способи реалізації правотворчої кримінально-правової політики	31
ТЕМА 6. Ідеологічні основи реалізації правотворчої кримінально-правової політики	37
ТЕМА 7. Актуальні питання законодавчої техніки у кримінальній політиці	41
ТЕМА 8. Основні напрями, методи і способи реалізації правозастосовної кримінально-правової політики.....	48
ТЕМА 9. Основні напрями розвитку кримінально-правових вчень: від появи до сьогодення	55
ТЕМА 10. Розвиток кримінального права та вдосконалення механізму його реалізації під впливом цифрових технологій.....	60
РІШЕННЯ ЄСПЛ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЛІТИЧНИМ ПЕРЕСЛІДУВАННЯМ ЗАЯВНИКІВ	67

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Кожний хто займається науковими дослідженнями або працює в сфері кримінальної юстиції має розуміти значення кримінально-правової політики для законотворчої та правозастосовної діяльності. Наявність науково обґрунтованої кримінально-правової політики є однією з необхідних передумов забезпечення діяльності державних органів та громадськості в сфері протидії злочинності. В конспекті лекцій в стислій формі розкриваються основні питання, які потрібно знати для правильного розуміння поняття, суті та значення кримінально-правової політики України, та механізму її реалізації. Після кожної теми даються питання для самоперевірки. Відповідаючи на ці питання, потрібно розуміти, що кожне з них має дискусійний характер. Політика передбачає існування протилежних точок зору. Завжди є офіційна думка, та опозиційна. Вміння переконувати опонентів та обґрунтовувати власну позицію і є основним критерієм успішного засвоєння матеріалу.

У конспекті лекцій відображені основні ідеї, розкриті в монографії «Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження» та докторській дисертації «Кримінально-правова ідеологія: в юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України». Кримінально-правова ідеологія та кримінально-правова політика знаходяться у нерозривній єдності та не можуть існувати одна без одної.

Поряд з традиційними питаннями, пов'язаними з кримінально-правовою політикою, в конспекті згадуються найсміливіші гіпотези щодо подальшого розвитку кримінального права під впливом цифрових технологій. Можливо жодна з них так і не буде реалізована на практиці, але їх публічне обговорення необхідне для подальшого вдосконалення механізму протидії злочинності.

Наукове та практичне значення мають рішення Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із політичним переслідуванням заявників. Вивчення цих рішень допоможе зрозуміти, як діють і як мають діяти кримінально-правові норми під впливом державної політики.

ТЕМА 1.

Поняття та основні характеристики кримінальної політики

1. Поняття кримінальної політики.
2. Ознаки кримінальної політики.
3. Принципи кримінальної політики.
4. Суб'єкти кримінальної політики.

1. Поняття кримінальної політики

Приступаючи до дослідження питання про поняття кримінальної політики, слід, перш за все, відзначити, що поняття «політика» та «кримінальна політика» співвідносяться як загальне та спеціальне. Тому не можна з'ясувати сутність кримінальної політики, не з'ясувавши попередньо поняття самої політики взагалі. Це означає, що будь-яке визначення кримінальної політики не повинно розходитися із загальним уявленням про політику. Тому розуміння поняття кримінальної політики має ґрунтуватися на більш загальному понятті правової політики, а останнє, в свою чергу — виходити зі змісту родового поняття «політика» як інтеграційного і ще більш загального.

У науці кримінального права поняття кримінальна (кримінально-правова) політика використовується у вузькому і в широкому розумінні. Кримінально-правова політика в широкому розумінні — це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами кримінальної репресії. У вузькому ж розумінні кримінально-правова політика — це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами матеріального кримінального права.

Вважається, що саме на підставі кримінально-правової політики формуються стратегія і тактика політики кримінально-виконавчої, кримінально-процесуальної і кримінологічної. Пріоритет кримінальної політики обумовлений тим, що тільки в її рамках вирішуються такі принципові для кожної держави проблеми, як встановлення

підстав і принципів кримінальної відповідальності, визначення кола кримінально протиправних діянь, видів покарань і інших заходів кримінально-правового характеру за їх вчинення.

Кримінально-правова політика у вузькому розумінні, разом з кримінально-процесуальною політикою держави, кримінально-виконавчою, кримінологічною політикою і становить кримінально-правову політику держави в широкому розумінні цього терміну.

Поряд з вказаними підходами до визначення кримінально-правової політики в спеціальній літературі присутній і інший підхід, пов'язаний зі спробою додати особливого статусу політиці в сфері профілактики злочинності, що йменується «кримінологічною». Кримінологічна політика іноді включається до кримінальної (кримінально-правової) політики в якості одного з її елементів, іноді називається в якості самостійного виду «соціальної політики ліквідації злочинності», який існує поряд з кримінальною (кримінально-правовою) політикою.

2. Ознаки кримінальної політики

Враховуючи те, що кримінальна (кримінально-правова) політика є важливою складовою політики держави у сфері протидії злочинності, формує основні завдання, напрями й цілі кримінально-правового впливу на злочинність, виробляє стратегію, тактику й засоби їх досягнення, можна виділити наступні ознаки кримінально-правової політики.

Кримінально-правова політика:

- визначає стратегію та тактику протидії злочинності;
- є елементом державної політики у сфері протидії злочинності;
- є складовою правової політики держави у сфері регулювання суспільних відносин;
 - має нормативно-організаційний характер (передбачає застосування кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінально-виконавчих засобів впливу);
 - забезпечується примусовою силою держави.

3. Принципи кримінальної політики

Формування, інтерпретація та реалізація кримінальної політики в Україні має відбуватися за певними основними засадами,

основоположними, вихідними ідеями і установленнями, які називаються принципами здійснення кримінальної політики. В юридичній літературі виділяються наступні принципи кримінальної політики:

принцип верховенства права — держава у процесі законотворчої діяльності обмежена загальносоціальним правом, під яким слід розуміти право, яке відповідає загальнолюдським та соціальним цінностям;

принцип законність — закони і підзаконні акти неухильно та повсюдно виконуються усіма учасниками міжлюдської комунікації, насамперед, державними органами та громадськими об'єднаннями (ніщо так не підриває авторитет закону, як публічне його порушення, тому будь-яка позазаконна діяльність державних органів та громадських об'єднань повинна заборонятися);

принцип гуманізму — збалансованість життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави (забезпечення основних прав, свобод та інтересів людини залежить від збалансованості життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави);

принцип справедливості — взаємоповага та взаємна відповідальність (взаємоповага та взаємна відповідальність є необхідними умовами життя будь-якого суспільства, адже справедливість — це прагнення до рівноваги);

принцип демократизму передбачає широкі можливості участі громадян в реалізації завдань кримінальної політики, завдяки максимально можливій відкритості цієї діяльності, за допомогою гласності, суспільного контролю та врахування громадської думки;

принципи рівності — кримінально-правова захищеність осіб незалежно від статі, раси, національності, походження, майнового і службового становища, ставлення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань, а також будь-яких інших ознак та обставин (у правовій державі кожна особа має право на вільне здійснення, охорону та захист законних прав, свобод та інтересів);

принцип невідворотності державного реагування на протиправні діяння — держава бере на себе обов'язок реагувати на всі випадки вчинення протиправних діянь шляхом кримінально-правового та процедурно-процесуального забезпечення відповідної діяльності (здатність держави реагувати на протиправні діяння є тим «лакмусовим» папірцем, який дозволяє оцінити державу як правову чи неправову);

принцип доцільності правової системи держави — кожна галузь права має свою мету та завдання, які відповідають загальнодержавним стратегічним планам та меті (наявність загальної мети та завдань різних галузей права є гарантією функціонування правової системи України як єдиного механізму). Засоби кримінально-правового впливу мають відповідати цілям, які стоять перед кримінальним правом та іншими галузями права;

принцип диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання полягає в тому, що кримінальна відповідальність та покарання не повинні носити зрівняльного характеру. В сфері правотворчої кримінально-правової політики цей принцип проявляється як принцип диференціації кримінальної відповідальності, при правозастосовній формі здійснення кримінально-правової політики даний принцип полягає в індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання;

принцип економії матеріальних ресурсів держави — досягнення поставлених цілей шляхом економії каральної системи держави (застосування каральної системи держави (як і будь-яких інших заходів державного впливу) потребує різноманітних витрат (матеріальних засобів, коштів, часу, зусиль та ін.), тому досягнення поставлених цілей має бути вигідним та економічно виправданим). При здійсненні правотворчої кримінально-правової політики принцип економії репресії проявляється в тому, що кримінально карними мають визнаватися лише ті діяння, які насправді є суспільне небезпечними і протидіяти яким можна лише засобами кримінального права;

принцип науковості кримінальної політики полягає в тому, що при розробленні стратегії і тактики боротьби з злочинністю слід виходити з об'єктивних закономірностей та фактичного стану справи, тобто з реальних можливостей, які забезпечують досягнення максимально можливих результатів.

4. Суб'єкти кримінальної політики

Кримінально-правова політика є частиною державної політики у сфері протидії злочинності, оскільки саме на державу, в особі уповноважених органів, покладається обов'язок протидії злочинності. Суб'єктами кримінально-правової політики є особи, яким офіційно належить активна цілеспрямована роль в процесі формування та (або) реалізації кримінально-правової політики. Діяльність таких

осіб регулюються відповідними нормативно-правовими актами. Учасники кримінально-правової політики беруть участь в процесі формування та (або) реалізації кримінально-правової політики опосередковано. Вони не наділені владними повноваженнями, але їх думка (наприклад, думка представників громадськості) враховується під час правотворчої та правозастосовної діяльності.

Суб'єктами, що реалізують кримінально-правову політику у формі правотворчості є: Верховна Рада України, Президент України та ін. Суб'єктами, що реалізують кримінально-правову політику у формі правозастосування, є правоохоронні та судові органи. Інші особи (як фізичні, так і юридичні) є лише учасниками кримінально-правової політики.

Питання для самоконтролю:

1. Надайте визначення кримінальної політики у широкому та вузькому значенні.
2. Назвіть ознаки кримінальної політики.
3. Назвіть принципи кримінальної політики.
4. Чим суб'єкти кримінальної політики відрізняються від її учасників?

ТЕМА 2.

Ідеологія кримінально-правової політики

1. Кримінально-правова ідеологія: поняття та функції.
2. Співвідношення понять «кримінально-правова ідеологія» та «кримінально-правова політика».
3. Ідеологічні основи вирішення завдань кримінально-правової політики.

1. Кримінально-правова ідеологія: мета, завдання та функції

Кримінально-правова ідеологія — це система світоглядних ідей про сутність та зміст охоронної функції кримінального права, а також про механізм її реалізації через символічні (словесно-теоретичні та знаково-образні) форми за допомогою державних та інших соціальних інститутів, що впливають на суспільну та індивідуальну свідомість і підсвідомість людей. Вона є складовою частиною загальної ідеології протидії злочинності. Цей загальний напрямок, окрім кримінально-правової ідеології, включає кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча ідеології.

Метою кримінально-правової ідеології є підвищення авторитету кримінального права. Завданням кримінально-правової ідеології є: 1) створення та підтримання уявлень про мету, завдання, принципи кримінального права, його інститути та механізм реалізації кримінально-правових норм; 2) обрання та застосування найефективніших словесно-теоретичної та знаково-образних форм впливу на суспільну та індивідуальну свідомість та підсвідомість людей; 3) створення та підтримання єдиного ціннісно-сміслового ядра діяльності державних інститутів; 4) створення підґрунтя для співробітництва державних інститутів з іншими соціальними інститутами.

На загальнолюдському рівні кримінально-правова ідеологія виконує такі функції: гносеологічну функцію — через кримінально-правову ідеологію пізнається кримінальний закон і практика його реалізації; онтологічну функцію — кримінально-правова ідеологія відображає фундаментальні цілі, завдання, функції та принципи, що визначають існування і розвиток кримінального права; інформаційну функцію — кримінально-правова ідеологія інформує суспільство про злочини і покарання, встановлені державою; герменевтичну функцію — кримінально-правова ідеологія полегшує процес розуміння і тлумачення тексту кримінального закону; прогностичну функцію — за допомогою кримінально-правової ідеології можна обґрунтувати уявлення про можливе втілення в майбутньому певних правових ідеалів; аксіологічну функцію — кримінально-правова ідеологія, з одного боку, відображає, з іншого боку, створює систему цінностей, що мають значення для особистості, суспільства, держави, міжнародної громадськості і всього людства; орієнтаційну функцію — кримінально-правова ідеологія орієнтує на досягнення високих ідеалів, здатних забезпечити безпеку особистості, суспільства, держави; регулятивну функцію — виступаючи основою взаємовідносин різних суб'єктів ідеологічного впливу, кримінально-правова ідеологія передбачає зміни та розвиток відповідної системи; інтегративну (мобілізаційну і консолідуючу) функцію — кримінально-правова ідеологія, об'єднуючи суспільство навколо ідеї про нетерпимість вчинення злочинів, викликає прагнення до мобілізації і консолідації суспільства проти злочинного світу; когнітивну функцію — впливаючи на візуально-просторове сприйняття навколишньої дійсності, кримінально-правова ідеологія сприяє самідентифікації людини з певною соціальною групою, суспільством в цілому та державою. На державному рівні кримінально-правова ідеологія сприяє утворенню та існуванню державності. На загальноправовому рівні кримінально-правова ідеологія має виконувати функцію легітимності влади. Створюючи уявлення про охоронну функцію кримінального права, кримінально-правова ідеологія пропагує ідею про нетерпимість до різного роду злочинів, про справедливість та ефективність кримінального закону. Тим самим вона впливає на почуття безпеки людей, допомагає усвідомити, як можна скористатися кримінальним законом з метою захисту власних інтересів. Допомагаючи долати страх перед злочинністю, кримінально-правова ідеологія виконує захисну функцію.

2. Співвідношення понять «кримінально-правова ідеологія» та «кримінально-правова політика»

Для відповіді на питання про співвідношення понять «кримінально-правова ідеологія» та «кримінально-правова політика» достатньо пригадати загальнотеоретичне визначення ідеології. Ідеологія — це система філософських, наукових, естетичних, етичних, правових, політичних, економічних, соціологічних ідей про Всесвіт, суспільство, людину, місце і роль індивідів у всесвіті, сенс життя особистості у світі, а також про механізм впливу світоглядних ідей на суспільну та індивідуальну свідомість і підсвідомість через символічні (словесно-теоретичні та знаково-образні) форми за допомогою державних та інших соціальних інститутів. Якщо кримінально-правова ідеологія є системою світоглядних ідей про сутність та зміст охоронної функції кримінального права, а також про механізм її реалізації, то кримінально-правова політика — це основні напрямки протидії злочинності.

Задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність багато в чому залежать від кримінально-правової ідеології. Саме вона допомагає наповнити кримінально-правову політику змістом, робить її більш послідовною і ефективною. І хоча дослідження ідеології часто виявляються політизованими, а сама ідеологія є приводом для вправ у красномовстві політиків, взаємозв'язок ідеології і політики очевидний.

Основоположні принципи кримінально-правової ідеології (принцип збалансованості особистих, суспільних, державних інтересів, інтересів міжнародної громадськості і всього людства; принцип достатньої захищеності безпеки громадян, громадянського суспільства і держави, необхідної для гідного співіснування перерахованих суб'єктів; принцип взаємної відповідальності особистості, суспільства, держави) не збігаються з принципами кримінально-правової політики. Принципами кримінально-правової політики є основоположні, керівні ідеї і засади в області боротьби зі злочинністю методами матеріального кримінального закону, які спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення цієї боротьби й практику їх застосування. Принципами кримінально-правової ідеології є керівні ідеї, які спрямовують процес формування системи світоглядних ідей про сутність та зміст охоронної функції кримінального права, а також про механізм її реалізації.